

Levende Boeken:

Praktische suggesties voor het werken met
Levende Boeken op school en thuis

zo werkt dat!

Kees Broekhof | Hans Cohen de Lara

Lezen
STICHTING LEZEN

s a r e s
d e s

Levende Boeken: zo *werkt dat!*

Levende Boeken: *zo werkt dat!*

Praktische suggesties voor het werken met
Levende Boeken op school en thuis

Kees Broekhof
Hans Cohen de Lara

ISBN 978-90-5563-074-5

© Sardes, 2007. Niets uit deze uitgave mag gekopieerd of verveelvoudigd worden, op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sardes.

Voorwoord

Voorlezen is belangrijk voor de taalontwikkeling van jonge kinderen. Via voorlezen komen ze in contact met het taalgebruik in boeken, waarin andere woorden en zinswendingen voorkomen dan in de alledaagse taal thuis en op de speelplaats. Dat is een belangrijke voorbereiding op het leren lezen en het leren begrijpen van teksten later op school. En door tijdens het voorlezen te praten over het verhaal krijgen kinderen bovendien de kans om hun mondelinge taalvaardigheid verder te ontwikkelen.

Maar voorlezen is een intensieve bezigheid waar niet altijd tijd voor beschikbaar is. Ouders maken er 's avonds misschien een kwartiertje voor vrij en ook op school staat het wel op het programma, maar veel kinderen hebben baat bij meer voorleestijd. Goede ICT-toepassingen bieden daarvoor uitkomst. Levende Boeken is zo'n toepassing. Levende Boeken zijn prentenboekverhalen die op de computer tot leven worden gebracht en interactief worden voorgelezen. Het is voor het eerst dat deze technologie in Nederland beschikbaar komt voor scholen, bibliotheken en gezinnen. Dat betekent overigens niet dat de computer het prentenboek gaat vervangen. Zoals in deze publicatie herhaaldelijk wordt betoogd, blijft het prentenboek onmisbaar bij het voorlezen. Het voordeel van de Levende Boeken is dat kinderen vaker van een verhaal kunnen genieten, ook als de ouder of de leerkracht daar niet bij aanwezig is.

Zoals bij iedere nieuwe technologische ontwikkeling is er een aanlooptijd geweest om de Levende Boeken uit te proberen en te verfijnen. In die periode hebben wij de gelegenheid gekregen om op drie proefscholen te onderzoeken hoe leerkrachten met Levende Boeken werken en hoe kinderen erop reageren. Op die scholen hebben we de ervaringen verzameld die in deze publicatie worden beschreven voor leerkrachten en anderen die voor het eerst met Levende Boeken gaan werken.

Stichting Lezen, het landelijke platform voor leesbevordering, heeft subsidie beschikbaar gesteld om de resultaten van ons onderzoek in deze publicatie te presenteren. Stichting Lezen heeft zich altijd al sterk gemaakt voor het voorlezen aan jonge kinderen (denk aan de Nationale Voorleesdagen en het Nationale Voorleesontbijt). In 1992 gaf zij de opdracht voor het ontwikkelen van Boekenpret, een leesbevorderingsprogramma met een doorgaande lijn voor kinderen van drie maanden tot zes jaar. Dat was acht jaar voordat er een landelijk VVE-beleid kwam voor het stimuleren van de ontwikkeling van jonge kinderen! Het ondersteunen van Levende Boeken geeft blijk van eenzelfde toekomstgerichte visie, waarin ICT wordt gezien als een nuttige en aantrekkelijke ondersteuning van het lezen en voorlezen.

Naast Stichting Lezen bedanken wij onze beide andere opdrachtgevers, ICT op School en Edict, die het onderzoek mede mogelijk gemaakt hebben. Een speciaal woord van dank gaat uit naar de drie proefscholen: De Prinsehaghe, de Maria Bernadetteschool en De Venser. De directies, leerkrachten en de kinderen op deze proefscholen hebben vol enthousiasme meegewerkt aan het onderzoek, waardoor ons werk niet alleen interessant, maar ook heel plezierig is geweest. We hopen dat het resultaat dat voor u ligt veel scholen, bibliotheken en ouders zal inspireren om Levende Boeken in te zetten voor het leesplezier en de taalontwikkeling van jonge kinderen.

Kees Broekhof

Hans Cohen de Lara

Sardes

BELANGRIJK!

De ervaringen die in dit boek worden beschreven zijn opgedaan in de periode augustus 2006 – februari 2007. In die periode waren de volgende Levende Boeken beschikbaar: *Beer is op Vlinder*, *Tim op de Tegels*, *Met opa op de Fiets*, *Bolder en de boot* en *Rokko Krokodil*. De eerste vier titels zijn door de drie proefscholen gebruikt. Tijdens dezelfde periode hebben de ontwikkelaars van de Levende Boeken vijf nieuwe Levende Boeken ontwikkeld: *Lieve, stoute Beer Baboen*, *Lieve Lieve*, *Kleine Kangoeroe*, *Na-apers!* en *De olifant en de krokodil*. Ook zijn er meer opties voor de gebruiker toegevoegd (zie hoofdstuk 8). Bij het ter perse gaan van deze publicatie was nog niet bekend welke Levende Boeken op langere termijn beschikbaar zullen zijn voor abonnees. Actuele informatie hierover is te vinden op www.levendeboeken.nl.

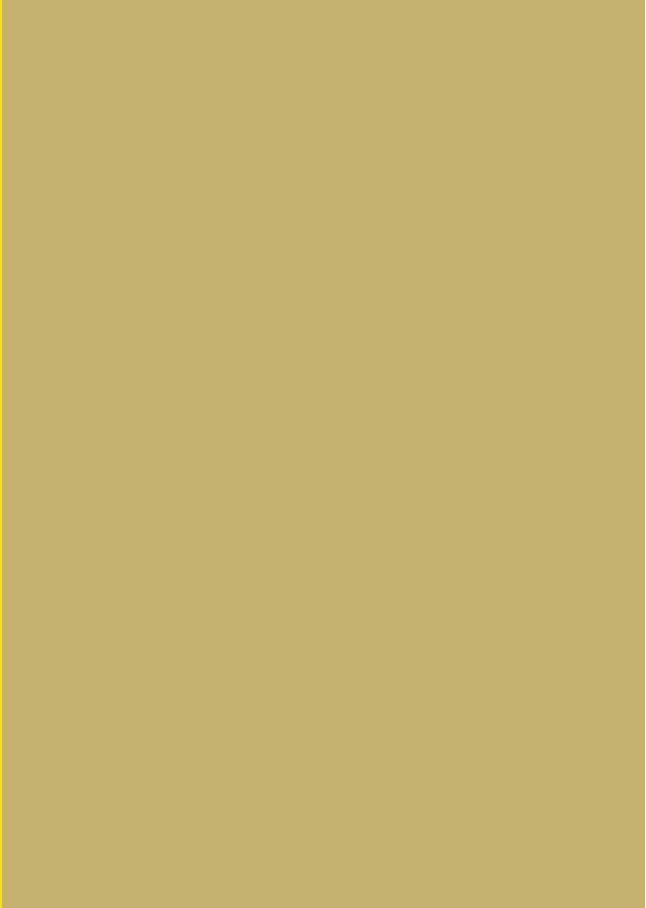

Inhoud

HOOFDSTUK 1	Wat zijn Levende Boeken?	11
HOOFDSTUK 2	Waarom zijn Levende Boeken goed voor de taal- en denkontwikkeling?	15
HOOFDSTUK 3	Levende boeken in de klas	21
HOOFDSTUK 4	Aansluiten bij het lesprogramma	35
HOOFDSTUK 5	Verwerkingsactiviteiten	39
HOOFDSTUK 6	Ouders betrekken	47
HOOFDSTUK 7	Balans	51
HOOFDSTUK 8	Een kijkje in de keuken	53
BIJLAGE	Overzicht van Levende Boeken	57

10

Wat zijn Levende Boeken?

Levende Boeken zijn geanimeerde prentenboeken. De prentenboekverhalen zijn gedigitaliseerd en tot leven gebracht met bewegende beelden, stemmen, geluidseffecten en muziek. Kinderen ervaren een Levend Boek als een tekenfilm van het verhaal dat de juf heeft voorgelezen.

Meer dan een tekenfilm

Maar een Levend Boek is meer dan een tekenfilm. Er zijn al meer prentenboekverhalen die bewerkt zijn tot tekenfilm. Wat de Levende Boeken bijzonder maakt is dat zij interactief worden voorgelezen. Hoe gaat dat in zijn werk? Het verhaal wordt af en toe onderbroken door Joris, een grappig mannetje, dat het kind een vraag stelt. Joris geeft de kinderen de keuze uit drie antwoorden. Alle antwoorden zijn afbeeldingen uit het verhaal en het kind kiest door op een van de afbeeldingen te klikken. Als het kind lang wacht met kiezen, herhaalt Joris na enige tijd de vraag. Ook als het kind een verkeerd antwoord kiest herhaalt Joris de vraag. Bij twee keer fout kiezen geeft Joris het kind een tip om het goede antwoord te bedenken. Zodra het goede antwoord is gekozen, gaat het verhaal weer verder. Bij ieder Levend Boek is een flink aantal vragen bedacht, zodat een kind een verhaal verschillende keren kan zien zonder iedere keer dezelfde vragen te krijgen.

Kinderen blijken het erg leuk te vinden om op deze manier door Joris aangesproken te worden. Ze luisteren heel aandachtig naar Joris en ze ervaren het bedenken van het juiste antwoord als een soort spel. De leerkrachten geven aan dat de vragen van Joris een goed middel zijn om de kinderen bij het verhaal betrokken te houden.

De interactie met de computer is uiteraard beperkter dan de interactie die mogelijk is met de leerkracht. Toch lijkt de interactie in twee belangrijke opzichten op die met de leerkracht. Ten eerste zijn de vragen zo gekozen dat de kinderen geprikkeld worden om goed na te denken over het verhaal om het antwoord te kunnen geven. En ten tweede geeft de computer (in de persoon van Joris) feedback die het kind echt een stapje verder helpt.

Goed gebruik

De leerkrachten op de proefscholen geven aan dat Levende Boeken een positief effect hebben op de woordenschat en het verhaalbegrip van kinderen. Ook uit eerder onderzoek is al naar voren gekomen dat geanimeerde verhalen dit effect kunnen hebben op kinderen. In hoofdstuk 2 gaan we daar wat verder op in.

Het effect hangt natuurlijk wel samen met de wijze waarop de Levende Boeken worden gebruikt in de klas. Het is bijvoorbeeld een vergissing om te denken dat Levende Boeken het prentenboek geheel kunnen vervangen.

Het is juist belangrijk om naast de Levende Boeken ook de bijbehorende prentenboeken in de klas te hebben, want sommige activiteiten kunnen alleen met het boek uitgevoerd worden. Ook blijkt, naast de interactie met de computer, het praten met de leerkracht van groot belang om het verhaalbegrip van de kinderen te bevorderen en te controleren. In hoofdstuk 7 beschrijven we hoe de leerkracht, het prentenboek en het Levende Boek in balans bijdragen aan de taalontwikkeling van het kind.

Om ervoor te zorgen dat de Levende Boeken goed in de klas worden ingezet hebben we in deze publicatie een flink aantal voorbeelden opgenomen van effectieve werkwijzen die afkomstig zijn uit de lespraktijk van de drie proefscholen.

Titels

De onderstaande prentenboeken zijn bewerkt tot Levende Boeken. In de bijlage achterin is een korte beschrijving van de verhalen opgenomen.

Bolder en de boot – Alice Hoogstad (uitgeverij Pimento)

Beer is op Vlinder – Annemarie van Haeringen (uitgeverij Leopold)

Met opa op de fiets – Stefan Boeren & Marja Meijer (uitgeverij Clavis)

Tim op de tegels – Tjibbe Veldkamp & Kees de Boer (uitgeverij van Goor)

Rokko Krokodil – Ivo de Wijs & Nicolle van den Hurk (uitgeverij Ziederis)

Lieve, stoute Beer Baboen – Bette Westera & Suzanne Diederer (uitgeverij Hillen)

Lieve Lieve – Milja Praagman (uitgeverij Lannoo)

Kleine Kangoeroe – Guido van Genechten (uitgeverij Clavis)

Na-apers! – Tjibbe Veldkamp & Kees de Boer (uitgeverij Lannoo)

De olifant en de krokodil – Max Velthuijs (uitgeverij Leopold)

Praktische voorwaarden

Om te kunnen werken met Levende Boeken in de klas moet aan een aantal praktische voorwaarden zijn voldaan. Levende Boeken zijn uitsluitend toegankelijk via het internet. De films zijn niet los te koop en kunnen ook niet gedownload worden van het internet. Dat betekent dat de school een internetaansluiting moet hebben en dat in de klas (of in het computerlokaal) de technische voorzieningen aanwezig moeten zijn om de films bekijken.

Om de films zonder problemen te kunnen gebruiken, moet aan de volgende technische voorwaarden zijn voldaan.

- breedband internet (kabel, ADSL, glasvezel)
- Pentium 4 computer
- Windows XP
- Flash 9 software (te downloaden via www.levendeboeken.nl)
- geluid
- koptelefoon

Op veel scholen zijn deze zaken aanwezig. Daarnaast beschikken steeds meer scholen over een digitaal schoolbord. Dit biedt meer mogelijkheden om Levende Boeken ook klassikaal of met een groepje te behandelen.

Om toegang te krijgen tot de Levende Boeken op het internet dient de school een abonnement te nemen. Ook bibliotheken en ouders kunnen zich abonneren. Informatie over abonnementen is te vinden op de site www.levendeboeken.nl.

De animaties van de Levende Boeken zijn gemaakt door Het Woeste Woud, een bedrijf dat is gespecialiseerd in animaties van prentenboeken. Het Woeste Woud heeft een speciale animatietechniek ontwikkeld, 'picture book animation'. Deze techniek maakt het mogelijk om bestaande illustraties te laten bewegen, zonder dat er tekeningen bijgemaakt hoeven te worden. Meer informatie en voorbeelden zijn te zien op www.hetwoestewoud.nl.

Waarom zijn Levende Boeken goed voor de taal- en denkontwikkeling?

Onderzoek

Niet alle kinderen profiteren evenveel van voorlezen. Met name de kinderen met een kleine woordenschat hebben soms moeite om het verhaal te volgen. Natuurlijk helpen de plaatjes wel, maar ze hebben wel hun beperkingen. Ze bewegen niet en ze maken geen geluid, terwijl in prentenboekverhalen juist wel vaak sprake is van beweging en geluid. Dit gegeven bracht onderzoekers ertoe om na te gaan of geanimeerde prentenboeken misschien tot meer begrip bij kinderen leiden. Met animaties is de dynamiek in een verhaal immers veel beter in beeld te brengen. Verder maken geluiden en suggestieve filmmuziek nog eens extra duidelijk wat er in het verhaal gebeurt.

De uitkomsten van het onderzoek¹ laten zien dat kinderen met taalachterstanden inderdaad niet zonder meer profiteren van voorlezen. Vooral als het prentenboek veel moeilijke woorden bevat, ontgaat hun veel. Maar de studie toont ook aan dat deze kinderen wel leren van elektronische prentenboeken op de computer. Als filmische beelden en geluiden aan prentenboeken zijn toegevoegd, begrijpen ze aanzienlijk meer van het verhaal en leren ze er nieuwe woorden en zinsstructuren bij. Met andere woorden, concluderen de onderzoekers, kinderen met een taalachterstand hebben profijt van multimedia toegevoegd aan prentenboeken. Zij specificeren dit onderzoeksresultaat nog op de volgende manier. Met een elektronisch boek behaalden de kinderen een leerwinst van 5-6 woorden in minder dan een half uur, aanzienlijk meer dan de 2-3 woorden die kinderen er gemiddeld per dag bijleren.

Het bleek overigens wel uit het onderzoek dat herhaling een belangrijke rol speelt in het behalen van goede resultaten. Pas nadat de kinderen het boek vier keer hadden gehoord, maakten ze vooruitgang in woordenschat en zinstructuren en begonnen ze ook complexere structuren van het verhaal te begrijpen. Weer een sterk argument voor de inzet van elektronische boeken natuurlijk, omdat die herhaling makkelijk maken.

Al met al waren de onderzoekers zo enthousiast over de gevonden resultaten dat ze het betreurden dat er nog zo weinig geschikte geanimeerde boeken voorhanden waren. Dat was in 2004 en inmiddels zijn we natuurlijk een stuk verder. Met de introductie van Levende Boeken komt nu een stroom nieuwe boeken op gang. Bovendien is de animatie in de Levende Boeken nog van hoger niveau dan het boek uit het onderzoek. En die animatie zorgt nu juist voor de extra resultaten.

¹ Maria J.A.J. Verhallen, Adriana G. Bus & Maria T. de Jong (2004), Elektronische boeken in de vroegschoolse educatie. Amsterdam: Stichting Lezen.

De kracht van de animatie

Natuurlijk kan de leerkracht ook zelf het verhaal met bewegingen ondersteunen. Maar een juf die een boom nadoet die in de wind heen en weer gaat, ziet er toch anders uit dan zo'n boom in het Levende Boek. Daar zie je écht wat 'waaien' betekent.

Door de bewegende beelden leren kinderen overigens niet alleen makkelijker woorden, ook hun denkontwikkeling wordt erdoor gestimuleerd. Als de kinderen zien hoe Bolder een heleboel dingen in zijn boot gooit, zodat de boot steeds dieper komt te liggen, is het makkelijker te begrijpen waarom de boot uiteindelijk op de bodem vast komt te zitten. Het mes snijdt dus aan meerdere kanten: het woord 'zwaar' krijgt extra betekenis, kinderen krijgen inzicht in een oorzaak-gevolg relatie en ze doen kennis van de wereld op (wat zwaar is, zakt naar de bodem). Verder is het zo dat kinderen in zo'n beeldende situatie de betekenis van lastige (en belangrijke!) woorden als 'want' en 'doordat' makkelijker oppikken.

Naast beweging zorgen ook geluiden en muziek er voor dat kinderen meer van het verhaal begrijpen. Vooral suggestieve filmmuziek blijkt een hiervoor een krachtig middel. Uit eigen ervaring weten we hoe dat werkt. Als op de televisie het geluid wegvalt ziet een gevaarlijke scène er soms veel onschuldiger uit. De muziek blijkt dan het verschil te maken tussen een mooie natuur-opname en het angstige beeld van een antilope waar, buiten beeld, een leeuw op loert. Dit principe is ook toegepast bij *Levende Boeken*. In *Tim op de tegels* worden zo de zorgeloosheid van Tim en de paniek van zijn vader benadrukt.

Ten slotte zorgt ook de 'cameravoering' voor meer begrip bij de kinderen. Zo kan met goed gekozen close-ups de aandacht van kinderen worden gericht. In *Tim op de tegels* bijvoorbeeld richt de cameravoering de aandacht op de stapel stoeptegels voor het huis van Tim. Het onderscheid tussen de stoep en de stoeptegels, dat belangrijk is voor de clou van het verhaal, wordt zo benadrukt.

Het kijken en luisteren naar *Levende Boeken* komt dus zowel de denk- als taalontwikkeling van kinderen ten goede. Dat effect wordt nog eens versterkt door de vragen die kinderen tijdens het lezen moeten beantwoorden, of met andere woorden, door de interactie die ze hebben met de computer.

Interactie met de computer

Onderzoek laat zien dat kinderen vooral veel van prentenboeken opsteken als er tijdens het voorlezen zo nu en dan een vraag aan hen wordt gesteld. Dat moet dan wel een vraag zijn die kinderen aan het denken zet over het verhaal. Vragen die kinderen laten voorspellen hoe het verhaal verder gaat bijvoorbeeld, zijn hier heel geschikt voor. Daarom worden onder meer dit soort vragen gesteld bij de Levende Boeken, bijvoorbeeld 'Waar gaan ze naar toe?' en 'Wie willen er nu mee?' in *Met opa op de fiets*.

Dit soort interactie houdt de kinderen 'bij de les'. Ze weten dat ze zo nu en dan een vraag kunnen verwachten en die willen ze natuurlijk graag goed beantwoorden. Het verhoogt op die manier de concentratie waarmee de kinderen naar het verhaal luisteren. Dit is een van de redenen waarom leerkrachten Levende Boeken ook zo'n uitstekend middel vinden voor kinderen die bij het gewone voorlezen soms een beetje buiten de boot vallen.

Sommige kinderen hebben er nu eenmaal moeite mee om zich in de groep te blijven concentreren. Voor hen vormen de Levende Boeken een uitkomst. Zij zitten met de koptelefoon op gekluisterd aan de computer en worden door het filmpje, de geluiden, de muziek én de vragen het verhaal 'ingezoegen'. Dat bevordert niet alleen hun verhaalbegrip, maar ook hun woordenschat. Want als ze het verhaal beter gaan begrijpen, is het ook makkelijker voor kinderen om de betekenis van moeilijke woorden uit de context af te leiden.

Interactie met de leerkracht

De interactie met de leerkracht blijft heel belangrijk om de taal- en denk-ontwikkeling van de kinderen te stimuleren. De leerkracht kan bijvoorbeeld een gesprekje hebben over het verhaal nadat het kind het Levende Boek op de computer heeft gezien. Zij kan dat gesprek benutten om te controleren of het kind het verhaal werkelijk begrepen heeft. Dat is belangrijk, want het blijkt dat zelfs als een kind alle vragen van Joris goed heeft beantwoord, dit nog geen garantie is dat hij het verhaal helemaal heeft begrepen.

Waarschijnlijk heeft dit te maken met het gesloten karakter van de interactie: een antwoord is goed of fout en de respons van het kind bestaat uitsluitend uit het klikken op een afbeelding. Maar om vast te stellen of het verhaalbegrip goed is ontwikkeld, moet het kind de gelegenheid krijgen om het verhaal zelf na te vertellen. Door open vragen te stellen over de kern van het verhaal nodigt de leerkracht het kind uit om het verhaal in eigen woorden na te vertellen. Zo merkt zij al gauw of het kind het verhaal goed heeft begrepen. Voor de Levende Boeken is dat extra belangrijk omdat daarvoor speciaal prentenboeken zijn geselecteerd met een prikkelende verhaalstructuur, met onverwachte wendingen. In *Bolder en de boot* bijvoorbeeld, heeft Bolder allerlei wilde plannen voor een grote reis met zijn grote boot, maar als hij uiteindelijk een korte reis met zijn roeiboort heeft gemaakt, wil hij toch eigenlijk het liefst weer snel naar huis. En in *Beer is op Vlinder* heeft Beer allerlei lieve dingen voor Vlinder bedacht, maar Vlinder is daar helemaal niet zo blij mee. Toch komt het tenslotte goed tussen die twee.

Een sterke 'plot' blijkt van essentieel belang om kinderen aan het denken te kunnen zetten, met vragen op de computer én in de gesprekjes met de leerkracht. De leerkracht moet daarbij vooral ingaan op:

- de kern van het verhaal
- onverwachte gebeurtenissen
- spannende gebeurtenissen
- problemen en oplossingen
- oorzaak/gevolg relaties
- grapjes

Door het herhaald bekijken van de Levende Boeken zullen kinderen dit soort aspecten van het verhaal steeds beter gaan begrijpen. Die herhaling is dus belangrijk.

Herhaling

De Levende Boeken blijken op kinderen een zo grote aantrekkingskracht uit te oefenen dat ze graag achter de computer kruipen om hetzelfde prentenboek meerdere keren te bekijken. Het is goed om de kinderen daar veel gelegenheid voor te geven, want als kinderen een verhaal meerdere malen horen, gaan ze steeds meer woorden en complexe aspecten van het verhaal begrijpen. Nu zullen veel leerkrachten sommige prentenboeken zelf ook wel een paar keer voorlezen. Maar met de computer wordt herhaling veel makkelijker, zonder dat het de leerkracht extra tijd kost.

Herhaling kan natuurlijk ook thuis plaatsvinden. In steeds meer gezinnen staan computers met internetverbinding. Als ouders thuis met hun kinderen meekijken, krijgen ze meteen een indruk van waar hun kinderen op school mee bezig zijn. In hoofdstuk 6 gaan we hier verder op in.

Juffrouw Sylvia 'Na één keer zien is het begrip nog beperkt. Dan hebben ze nog niet echt de lijn van het verhaal te pakken. Maar nu, na een paar keer kijken, krijg je echt de tekst terug. Je merkt gewoon het verschil. Ze kennen de verhaallijn en ze gebruiken precies de woorden uit de tekst: verlegen, gebroken, hemelsblauw, de fik erin. Het werkt dus heel goed. En ik hoef ze heus niet aan te sporen. Ze gaan uit zichzelf achter de computer zitten.'

Levende boeken in de klas

Plezier in verhalen

Levende Boeken kunnen op twee manieren ingezet worden in de klas. De eerste manier is als 'losse' keuze-activiteit. Levende Boeken worden dan vooral gezien als aantrekkelijke extra activiteit voor de kinderen. De leerkracht wil de kinderen vooral met plezier laten kennismaken met verhalen. Voor de kinderen is het bekijken van een Levend Boek op het internet een activiteit die ze op een bepaald moment in het dagritme wel of niet kunnen kiezen. De keuze van het boek is vrij. Er is weinig of geen voorbereiding op het bekijken van het Levende Boek. Misschien heeft de leerkracht het boek een keer voorgelezen in de groep. Er vinden geen klassikale verwerkingsactiviteiten plaats naar aanleiding van een Levend Boek, omdat niet alle kinderen een Levend Boek bekijken en omdat degenen die wel kijken niet allemaal hetzelfde boek kiezen. Wel zijn er mogelijk individuele verwerkingsactiviteiten. De leerkracht vraagt een kind bijvoorbeeld om naar aanleiding van het verhaal een tekening te maken.

Deze manier van werken is een aantrekkelijke en nuttige aanvulling op het aanbod van keuze-activiteiten. Het plezier in verhalen staat centraal, niet de taalontwikkeling. Deze manier van werken is vooral geschikt voor groepen waarin geen sprake is van grote taalachterstanden.

21

Taalstimulering

De tweede manier van werken is het planmatig inzetten van Levende Boeken om de taalontwikkeling van kinderen te stimuleren. Het plezier dat de kinderen aan de verhalen beleven hoeft niet minder te zijn dan bij de bovenstaande aanpak, maar het centrale doel van de activiteit is het bevorderen van de taalontwikkeling. De Levende Boeken worden ingezet in een cyclische manier van werken, waarin afwisselend het prentenboek en de computer worden gebruikt. Deze manier van werken verloopt volgens de volgende fasen:

- 1 een boek kiezen
- 2 het boek introduceren in de groep
- 3 het boek bekijken op de computer (individueel)
- 4 nog eens het verhaal in de groep
- 5 herhaling aan de computer (individueel)

De totale cyclus beslaat ongeveer twee weken. Na de tweede, derde en vierde fase organiseert de leerkracht verwerkingsactiviteiten die passen bij het verhaal. Zo zijn de kinderen ook op een andere manier bezig met de verhaallijn, de afbeeldingen en de woorden uit het verhaal. Deze herhaling is vooral belangrijk voor kinderen van wie de taalvaardigheid in het Nederlands onvoldoende is.

Zij leren de betekenis van nieuwe woorden door die woorden herhaaldelijk en in verschillende contexten tegen te komen. In hoofdstuk 4 zijn enkele voorbeelden van verwerkingsactiviteiten opgenomen.

FASE 1 **EEN BOEK KIEZEN**

De leerkracht kiest uit de lijst van beschikbare titels met welk Levend Boek zij de komende periode (bijvoorbeeld twee weken) wil gaan werken. Zij kan kiezen voor een boek dat past bij het thema dat in die periode in de groep centraal staat. In dat geval zal zij vrij intensief met het boek gaan werken. Het is ook mogelijk om los van een thema een titel te kiezen en wat minder intensief met de Levende Boeken te werken. Vanuit het oogpunt van taalstimulering verdient het de voorkeur om een titel te kiezen die aansluit bij een thema, zodat het werken met het Levende Boek opgenomen kan worden in het geheel van activiteiten rond dat thema.

Het is hoe dan ook aan te raden om met niet meer dan één titel tegelijk te werken, zodat het verhaal een gedeelde ervaring wordt voor de gehele groep. De leerkracht zorgt ervoor dat zij van de gekozen titel ook het prentenboek in de klas heeft, want bij verschillende activiteiten is het belangrijk om het boek te kunnen gebruiken.

Ter voorbereiding op werken met het verhaal in de groep, is het goed om stil te staan bij de gespreksvaardigheden waarmee de leerkracht de taalontwikkeling van de kinderen kan stimuleren. Het gaat dan vooral om gespreksvaardigheden die kinderen uitnodigen om actief aan het gesprek deel te nemen. Als kinderen zelf hun ideeën onder woorden proberen te brengen, gebruiken ze alles wat ze aan taal in huis hebben om dat zo goed mogelijk te doen. En ze luisteren extra scherp naar hun gesprekspartner om de woorden of woordvormen te leren die ze nog niet kennen, maar wel op dat moment nodig hebben. Dit 'taalleermechanisme' is heel belangrijk voor de taalontwikkeling en dus is het belangrijk dat de leerkracht de eigen taalproductie van kinderen zoveel mogelijk stimuleert met behulp van specifieke gespreksvaardigheden. Deze vaardigheden zijn niet alleen van belang bij interacties rond verhalen, maar eigenlijk bij alle interacties met kinderen.

Hieronder vatten we een aantal belangrijke taalstimulerende gespreksvaardigheden samen in de vorm van tips.

- Laat de kinderen voorspellen ('Waar gaat het verhaal over, denk je?' 'Wat zou Rokko nu gaan doen?').
- Geef ruimte voor inbreng van de kinderen.
- Reageer op de inbreng van de kinderen.
- Vul opmerkingen aan tot welgevormde zinnen.
- Leg onbekende woorden kort en duidelijk uit.
- Geef af en toe een samenvatting van (een deel van) het verhaal.
- Stel verschillende soorten vragen (open, gesloten).
- Gebruik naast vragen ook prikkelende beweringen.
- Laat af en toe een stilte vallen. Meestal zal het kind uit zichzelf verder praten.
- Vraag door als een kind iets beweert dat 'niet kan' ('Hoe weet je dat?' 'Is dat echt zo?' 'Hoe kan dat dan?').
- Leg een relatie met de voorkennis en de eigen ervaringen van de kinderen ('Wie heeft er wel eens met een boot gevaren?').
- Bespreek het probleem en de oplossing van het verhaal.
- Gebruik mimiek en gebaren.
- Bescherm de beurt van stille kinderen ('Ik zie jullie vingers wel, maar ik heb het gevraagd aan Aimee, die mag het zeggen').
- Speel beurten door ('Esther, Jason zegt dat opa een nieuwe fiets moet kopen, wat vind jij?').

Ingaan op de inbreng van de kinderen

Juf Felien 'De boot is te zwaar, wat kan Bolder nu doen?'

Kind 'Hij kan de wegenwacht bellen.'

Felien 'Wat zou de wegenwacht dan zeggen?'

Kind 'De boot moet met ons mee.'

Felien 'Kan Bolder niet zelf wat doen?'

Kind 'Hij kan wat spullen eruit halen.'

FASE 2 HET BOEK INTRODUCEREN IN DE GROEP

Voordat de kinderen het verhaal op de computer gaan bekijken, is het belangrijk om het boek in de gehele groep te introduceren. Ook als de school over een smartboard beschikt, is het aan te raden om bij de introductie het boek te gebruiken, want het is de bedoeling om bij deze eerste kennismaking samen met de kinderen het verhaal te vertellen aan de hand van de platen. Er is veel interactie tussen de leerkracht en de kinderen. Het boek biedt daar meer gelegenheid voor dan de film.

Met de boekintroduktie wordt voor alle kinderen een basis gelegd om het verhaal te begrijpen. De sturende hand van de leerkracht is hierin heel belangrijk, want zij kan ervoor zorgen dat de kinderen geen 'verkeerde' conclusies trekken over het verhaal en zij kan de aandacht van de kinderen richten op specifieke woorden of gebeurtenissen die niet voor alle kinderen duidelijk zullen zijn. In het verhaal van *Bolder en de boot* is het bijvoorbeeld belangrijk dat de kinderen beseffen dat Bolder niet echt een wereldreis maakt, maar dat alleen van plan is. Omdat de afbeeldingen suggereren dat Bolder die reis wel echt maakt, kan de leerkracht met de juiste vragen en opmerkingen duidelijk maken dat die reis niet echt plaatsvindt. Op een proefschool bleek dat kinderen die het verhaal zonder deze voorbereiding bekeken op de computer allemaal dachten dat Bolder werkelijk een wereldreis had gemaakt en daarmee misten zij een essentiële schakel in het verhaal. Het is daarom belangrijk dat de leerkracht het verhaal zelf goed kent voordat zij het introduceert in de groep en dat zij vooraf inschat waar ze de kinderen mogelijk zal moeten bijsturen.

Bij de boekintroduktie geeft de leerkracht de kinderen veel gelegenheid om een eigen inbreng te hebben. Ze vraagt kinderen wat zij zien op de afbeeldingen en vraagt andere kinderen om daarop te reageren. Ze is zich op ieder moment bewust van de verhaallijn en zorgt ervoor dat de kinderen daar niet te lang van afdwalen. Zo bouwt zij samen met de kinderen de verhaallijn op.

Aandacht voor de kaft van het boek

Juf Ilonka 'Op de voorkant staat hoe het boek heet. Ik zie hier de letter B. Wat zou er staan?'

Kinderen 'Bolder'

Ilonka 'Ja, Bolder, want daar gaat het verhaal over, hè? Als je de kaft ziet, waar denk je dan dat het verhaal over gaat?'

Kind 'Dat-ie met een boot de lucht in gaat.'

Ilonka 'Waarom denk je dat?'

Kind 'Nou, hij gaat zo, omhoog.'

Ilonka 'Ik ben benieuwd. Ik ga de platen laten zien en dan gaan we samen het verhaal vertellen.'

Tijdens de boekintrodactie wisselt de leerkracht vragen af met opmerkingen en non-verbale reacties. Moeilijke woorden legt zij zelf uit, met een korte, duidelijke omschrijving en waar mogelijk wijst zij daarbij op de betreffende afbeelding.

Na afloop van de introductie kan de leerkracht de kinderen een verwerkingsactiviteit laten doen die met het verhaal te maken heeft. Ook kan zij enkele kinderen al de gelegenheid geven om het verhaal op de computer te gaan bekijken. Het is aan te raden om niet te veel tijd te laten verlopen tussen de boekintrodactie en het bekijken van het Levende Boek op de computer.

25

Aandachtspunten bij de boekintroductie

- Zorg ervoor dat je het verhaal goed kent voordat je het introduceert.
- Besteed aandacht aan de afbeelding op de kaft ('Wat denk je, waarover gaat het verhaal?'), de titel ('Kijk, hier staat...') en de rug van het boek.
- Laat de kinderen het verhaal mee vertellen en stuur bij als dat nodig is.
- De verhaallijn is het belangrijkste, schenk niet te veel aandacht aan details.
- Vat ter afsluiting van de introductie het verhaal in enkele zinnen samen.

FASE 3 **HET BOEK BEKIJKEN OP DE COMPUTER** (INDIVIDUEEL)

Misschien wel het grootste voordeel van de Levende Boeken is dat het aanbieden via de computer mogelijkheden voor differentiatie geeft die zonder de computer niet te realiseren zijn. In feite maakt de computer het mogelijk om het verhaal individueel voor te lezen aan een kind, net zo vaak als dat nuttig of leuk is. Terwijl het kind het verhaal nog eens bekijkt, met ondersteuning van de animatie en de vragen van Joris, kan de leerkracht zich bezighouden met de andere kinderen.

Bij individueel gebruik bekijkt een kind een Levend Boek zelfstandig op een computer in het leslokaal (of in het computerlokaal). Het boek is al geïntroduceerd in de groep, zodat het kind bekend is met de grote lijn van het verhaal en eventuele moeilijke woorden. De kinderen vinden het fijn om voor de computer, met de koptelefoon op, helemaal op te gaan in het verhaal en ze worden maar zelden afgeleid. Ook vinden ze het leuk om de vragen van Joris ('dat grappige bijtje') te beantwoorden.

De leerkrachten op de proefscholen kozen voor het individueel bekijken meestal het moment dat de kinderen in groepjes in hoeken met verschillende activiteiten bezig zijn. De leerkracht spreekt dan zelf een kind aan: 'Jij mag nu op de computer het verhaal van Tim gaan bekijken'. Na een keer het filmpje gezien te hebben meldt het kind zich bij de leerkracht en voegt zich vervolgens bij een groepje kinderen, terwijl een ander kind de beurt krijgt om de film op de computer te gaan zien.

Naast de computer ligt een blad waarop de leerkracht bijhoudt wie er geweest zijn. Zo zorgt ze ervoor dat de hele groep in twee weken tijd het verhaal ten minste één keer op de computer kan bekijken.

Aandachtspunten bij de eerste keer individueel werken:

- Controleer of het kind de muis weet te hanteren, doe zonnig voor hoe het werkt.
- Controleer of het geluid werkt en of het niet te hard of te zacht staat. Soms veranderen kinderen het volume zelf, dus controle is iedere keer aan te raden.
- Leg uit dat er af en toe een vraag op het scherm komt, dat het kind die vraag moet beantwoorden door op een plaatje te klikken, en dat pas dan het verhaal weer verder gaat.
- Laat het kind pas alleen bij de computer als je weet dat de film 'loopt'.

Praten over een verhaal is belangrijk om het verhaalbegrip te bevorderen. Daarom lijkt het een voor de hand liggende gedachte dat het goed is als de leerkracht samen met een kind een Levend Boek bekijkt en bespreekt. In de praktijk blijken daar echter wat haken en ogen aan te zitten.

Op de meeste scholen is er om te beginnen al een praktische belemmering. De computers staan gewoonlijk in de klas en om de andere kinderen niet te storen is het geluid alleen met een koptelefoon te beluisteren. Daardoor is het vaak praktisch al niet goed mogelijk om een gesprek te hebben bij de computer. Maar er zijn ook andere bezwaren. Op een van de proefscholen was een computerlokaal aanwezig, waar de leerkracht samen met een kind ongestoord een Levend Boek kon bekijken en bespreken. Daarbij bleek dat het samen bekijken van een film toch iets heel anders is dan het samen lezen van een boek. De leerkracht spande zich in om met het kind te praten over het verhaal dat zich afspeelde op het scherm, maar het kind ervoer dit als een storende onderbreking van de film. Daar komt nog bij dat het verhaal al sowieso een aantal keren wordt onderbroken met vragen van Joris, dus dat maakte de extra vragen van de leerkracht nog eens extra storend. Hieruit blijkt wel, dat een gesprek tijdens het bekijken van de film zich het best kan beperken tot het bespreken van de vragen die Joris stelt. De ondersteuning van de leerkracht is dan beperkt tot het kind helpen om het juiste antwoord te bedenken.

Iets anders is een gesprek *na afloop* van het verhaal. Dat moment leent zich heel goed voor een uitgebreide interactie over de personages en het verloop van het verhaal. Het verhaal ligt nog vers in het geheugen en de meeste kinderen vinden het leuk om erover na te praten. Het is handig om het boek daarbij bij de hand te hebben. Toen een van de onderzoekers na afloop van een film een gesprekje probeerde te hebben met de verlegen Lars, verliep dat in eerste instantie moeizaam. Lars reageerde slechts met 'ja' en 'hmm' en keek voortdurend naar de grond. Maar toen de onderzoeker het boek erbij pakte, boog Lars zich direct over de afbeeldingen en praatte ineens honderduit over het verhaal. Kennelijk geven de afbeeldingen in het boek hiertoe een sterke positieve prikkel. Een ander voordeel van het boek bij de hand hebben is dat je vooruit en achteruit kunt bladeren in het verhaal om nog eens te controleren hoe het ook weer precies zat.

Uit het verloop van het gesprek blijkt of het kind de verhaallijn al onder de knie heeft en de betekenis van de nieuwe woorden kent. Als dat niet het geval is, is het raadzaam om het kind het verhaal nog eens te laten bekijken.

Praten over het verhaal

Juf Ans 'Bolder wilde een reis gaan maken, hè?'

Kind 'Ik ben op vakantie geweest.'

Ans 'O ja, ben jij ook op reis geweest? Waar ben je naar toe geweest, weet je dat nog?'

Kind 'Een ander land. En we sliepen in een tent.'

Ans 'Ging Bolder ook naar een ander land?'

Kind 'Hij ging naar het eiland van de dieren.'

Ans 'O ja, dat zien we op deze bladzijde hè. Maar is hij daar nu echt geweest?'

Aandachtspunten bij het praten over het verhaal

- Praat bij voorkeur over het verhaal na afloop van de film. Wil je toch tijdens de film over het verhaal praten, richt je dan op de vragen van Joris: help het kind het goede antwoord te kiezen.
- Houd het boek erbij; pak de pagina erbij waarover het gesprek op dat moment gaat.
- Ga mee met de eigen inbreng van het kind, maar blijf oog houden voor de verhaallijn en de nieuwe woorden.
- Gebruik het gesprek om vast te stellen of het voor het kind nuttig is om het verhaal nog eens te bekijken.

FASE 4 **NOG EENS HET VERHAAL IN DE GROEP**

Nadat alle kinderen ten minste één keer het verhaal op de computer hebben gezien, bespreekt de leerkracht het verhaal nog eens klassikaal, om te zien of de kinderen het verhaal al voldoende begrepen hebben. In een lokaal met een smartboard (een digitaal schoolbord) kan een Levend Boek klassikaal bekeken en besproken worden. De leerkracht toont eerst het boek om de aandacht van de kinderen te richten op het verhaal ('Waar ging het ook al weer over?'). Dan start zij de film. Zodra Joris in beeld komt met een vraag, legt ze die vraag voor aan de klas. Het grote voordeel van deze setting is dat zij de gelegenheid heeft om de vraag van Joris en de antwoordmogelijkheden toe te lichten en om te reageren op de antwoorden van de kinderen. Joris heeft die gelegenheid natuurlijk niet, waardoor de interactie tussen hem en een individuele leerling uiteindelijk altijd een gesloten karakter heeft (een antwoord is goed of fout). Met het smartboard in de klas is er veel meer ruimte voor echte interactie, waarbij een antwoord of reactie weer aanleiding kan zijn voor nieuwe reacties en vragen.

Praten bij het smartboard over de vragen van Joris

- Juf Sylvia 'Waarom loopt papa zo hard?'
- Kind (wijst naar een afbeelding) 'Die, die!'
- Sylvia (beweegt pijl naar de afbeelding): 'Deze?'
- Kind 'Ja!'
- Sylvia 'Ja, hij loopt hier wel heel hard, maar waarom doet-ie dat? Waar loopt hij naar toe?'
- Kind 'Tim zoeken!'
- Sylvia 'Juist, hij gaat Tim zoeken. Hij zag Tim weggaan met de vrachtauto en daar rent hij achteraan. Dus wat is het goede antwoord?'
- Kind (wijst) 'Die andere!'

30

Een ander groot voordeel van het klassikaal werken met een Levend Boek is dat de leerkracht het verhaal gemakkelijk met de hele klas kan nabespreken. Zij gebruikt die gelegenheid om de kinderen te helpen het verhaal beter te begrijpen. De 'clou' van het verhaal van *Tim op de tegels* is dat Tim de waarschuwing van zijn vader ('wel op de stoeptegels blijven hoor') verkeerd opvat en op een stapel stoeptegels gaat zitten die de stratenmakers op het trottoir hebben neergezet. Vervolgens gaat die stapel tegels, met Tim erbovenop, met de vrachtauto en met de boot mee. Niet alle kinderen begrijpen dat Tim iets gevaarlijks heeft gedaan. De leerkracht laat de kinderen dit ontdekken met de juiste vragen. De interactie met de kinderen die het verhaal wel begrepen hebben, helpt de andere kinderen om de clou te snappen.

- Juf Sylvia 'Waarom gaat Tim nu op de tegels zitten? Wat bedoelde zijn vader eigenlijk toen hij zei: je moet op de stoeptegels blijven?'
- Kind 'Op de stoep blijven.'
- Sylvia 'Juist, hij moest op de stoep blijven. Maar wat doet Tim?'
- Kind 'Hij gaat op de andere tegels zitten.'
- Sylvia 'Ja, en wat gebeurde er toen?'
- Kind 'Boot!'
- Sylvia 'Heel goed, hij is op een boot geweest. En waar nog meer?'
- Kind 'Op een vrachtwagen.'
- Sylvia 'Ja, dus hij ging heel ver van huis. Dat was best gevaarlijk. Omdat hij niet op de stoep bij zijn huis was gebleven.'

31

Het is natuurlijk ook mogelijk om het verhaal nog eens klassikaal te bespreken aan de hand van het boek. Scholen zonder smartboard hebben hierin trouwens geen keuze. Juf Felien liet een aantal kinderen, onder haar begeleiding, zelf het hele verhaal van Bolder nog eens vertellen. Zij gebruikten daarbij kleine boekjes die Felien had gemaakt en die de kinderen pagina voor pagina lieten zien aan de groep, net als de juf. Felien zorgde ervoor dat de kinderen de lijn van het verhaal niet uit het oog verloren.

- Kind 'En toen kwam hij bij een walvis.'
- Felien 'Die walvis, ziet hij die echt?'
- Kind 'Ja.'
- Felien 'Echt waar? Ik denk dat hij droomt. Hij wil graag een grote reis gaan maken en daar praat hij nu over. Wat hij allemaal gaat zien als hij op reis gaat. Maar hij gaat niet echt.'
- Kind 'Nee, hij gaat met een roeiboot!'
- Felien 'Ja, dat weet je nog heel goed. Waarom ging hij niet met de grote boot?'
- Kind 'Boot te zwaar.'
- Felien 'Ja, dat zien we straks hè. Maar eerst laten we Bolder nog even dromen. Sla maar om.'

Als de leerkracht bij de klassikale bespreking vaststelt dat er een aantal kinderen is dat echt nog moeite heeft met het verhaal, kan ze ervoor kiezen om het verhaal nog eens in een kleine groep te bespreken. Voor deze kinderen helpt het werken in de kleine groep om daarna meer profijt te hebben van het bekijken van het verhaal op de computer. De leerkracht werkt in de kleine groep met het prentenboek bij de hand. De manier van werken is net zoals in de grote groep: ze neemt het hele verhaal met de kinderen door en besteedt nog eens extra aandacht aan de verhaallijn en de onbekende woorden. Omdat ze maar een kleine groep heeft, kan ze de kinderen meer individuele aandacht geven.

- Juf Anneke 'Vlinder denkt: ik lijk wel een eierwarmer. Amani, weet jij nog wat een eierwarmer is?'
- Amani 'Om warm te zijn.'
- Anneke 'Wat moet er warm zijn?'
- Amani 'Haar lichaam, als het sneeuwt.'
- Anneke 'Ja, voor Vlinder is het een soort jas voor de winter, hè? Maar eigenlijk gebruik je een eierwarmer om een ei warm te houden.'

FASE 5 **HERHALING AAN DE COMPUTER**

Tijdens de tweede klassikale bespreking en eventueel het werken in de kleine groep merkt de leerkracht welke kinderen nog moeite hebben met het verhaal. Die kinderen mogen de film nog een paar keer individueel bekijken op de computer. Om zeker te weten dat ook deze kinderen het verhaal goed onder de knie krijgen, bespreekt de leerkracht het verhaal na een aantal keren kijken nog eens individueel met de betreffende kinderen na.

Aansluiten bij het lesprogramma

De wijze waarop een leerkracht met Levende Boeken kan aansluiten bij het bestaande lesprogramma hangt af van de manier waarop de school is gewend te werken. Sommige scholen werken met vaste thema's, andere scholen doen dat niet.

Voor scholen die niet werken met vaste thema's is het aan de leerkracht om vast te stellen of een Levend Boek goed past bij de activiteiten van het moment. Deze scholen werken vaak wel rond thema's, maar de keuze daarvan wordt voor een belangrijk deel bepaald door de kinderen. Als de kinderen komen met het thema 'dieren', dan kan daarbij goed gewerkt worden met het Levende Boek *Kleine Kangoeroe*. En heeft het thema te maken met verliefd zijn, bijvoorbeeld rond Valentijnsdag, dan zijn *Beer is op vlinder* en *Lieve Lieve* heel geschikt om met de klas te lezen.

Op de proefscholen werd gewerkt met de programma's Piramide en Ko Totaal. De school die Piramide gebruikte, werkte ook met de methodiek van De Taallijn. Hieronder geven we een aantal voorbeelden van de wijze waarop het werken met Levende Boeken werd gekoppeld aan het werken met de programma's. Overigens gaven de leerkrachten aan dat de Levende Boeken ook goed in de 'vrije weken' tussen de thema's gebruikt kunnen worden.

35

Piramide

Het werken met de Levende Boeken ondersteunt de taalontwikkeling (woordenschat, verhaalbegrip, ontluikende geletterdheid) en de denkontwikkeling (oorzaak-gevolgrelaties). Dit zijn twee van de acht centrale aandachtsgebieden binnen Piramide. Sommige verhalen sluiten bovendien goed aan op Piramide-thema's. De leerkrachten van de Piramide-school gaven aan dat *Met opa op de fiets* en vooral *Tim op de tegels* goed gebruikt konden worden bij het thema 'verkeer'. Ook andere titels lenen zich goed om te gebruiken binnen Piramide-thema's, zoals het onderstaande overzicht laat zien.

Piramide-thema	Levend Boek
Verkeer	<i>Tim op de tegels</i> <i>Met opa op de fiets</i>
Grootte (Op reis)	<i>Bolder en de boot</i>
Herfst (Herfstweer!)	<i>Rokko Krokodil</i>
Huis (Wij gaan verhuizen)	<i>De olifant en de krokodil</i>
Kleding	<i>Lieve, stoute Beer Baboen</i>

KO-Totaal

Het hoofdoel van KO-totaal is 'het vergroten van de Nederlandse taalvaardigheid van alle kinderen, zodat taalachterstanden in groep 3 worden voorkomen'. Het werken met Levende Boeken sluit goed bij dit doel aan. Ook bij KO-Totaal wordt gewerkt met thema's. Een leerkracht van de school die werkt met KO-Totaal gebruikte *Bolder en de boot* in het kader van het thema 'piraten' en liet de kinderen als verwerkingsactiviteit de boot van Bolder nabouwen. Ook het idee van zinken en drijven, dat onderdeel is van het piratenthema, komt in dit boek aan bod: de boot van Bolder drijft niet meer, omdat hij te zwaar beladen is. De roeiboort drijft wel en daarmee gaat Bolder dan maar zijn reis maken. Hieronder is aangegeven bij welke andere thema's uit KO-Totaal Levende Boeken ingezet kunnen worden.

Thema KO-Totaal	Levend Boek
Op reis	<i>Bolder en de boot</i>
Bij mij thuis	<i>Rokko Krokodil</i> <i>Na-apers</i> <i>De olifant en de krokodil</i>
Groot en klein	<i>Rokko Krokodil</i>
Wat loopt en vliegt daar?	<i>Kleine Kangoeroe</i> <i>Na-apers</i>
Waar is?	<i>De olifant en de krokodil</i>
Geen twee dezelfde	<i>Lieve Lieve</i> <i>Lieve, stoute Beer Baboen</i>

De Taallijn

In de aanpak van De Taallijn worden prentenboeken gefaseerd behandeld volgens de cyclus 'interactief voorlezen'. Levende Boeken passen goed in deze aanpak, want ook het planmatig werken met Levende Boeken verloopt in verschillende fasen (zie het vorige hoofdstuk). Herhaling neemt zowel bij De Taallijn als bij de Levende Boeken een belangrijke plaats in.

De school die werkte met De Taallijn gebruikte verschillende elementen van de Taallijnmethodiek bij het werken met Levende Boeken, zoals:

- bewust gebruik van interactieve gesprekstechnieken (zie het vorige hoofdstuk)
- specifieke aandacht voor kernwoorden in het verhaal
- specifieke aandacht voor de verhaallijn
- herhaald voorlezen
- de boekenmuur (praten over het verhaal aan de hand van de werkjes die aan de muur zijn opgehangen)

Om het verhaalbegrip van de kinderen te bevorderen gebruikte juf Anneke de Taallijn-methodiek 'samen schrijven bij wie-waar-wat-picto's'. Aan de hand van de picto's besprak Anneke met de kinderen wie de hoofdpersonen zijn (wie?), waar het verhaal zich afspeelt (waar?) en wat er in het verhaal gebeurt (wat?). Daarna liet zij de kinderen het verhaal helemaal navertellen en schreef zij op een groot vel papier met tekeningen wat de kinderen vertelden. Zij hield het boek daarbij bij de hand, zodat zij de groep naar het juiste onderdeel van het verhaal kon leiden als dat nodig was. De tekening werd later gebruikt om de kinderen nog eens het verhaal te laten vertellen.

Een onderdeel van de Taallijn-methodiek dat ook goed ingezet kan worden bij de Levende Boeken, is het voorbereiden van de boekintrodactie in een kleine groep. De bedoeling hiervan is dat de leerkracht de kinderen met de geringste taalvaardigheid voorbereidt op de introductie van het prentenboek in de groep. Ze neemt deze kleine groep apart en neemt met deze kinderen de kernwoorden van het prentenboek door. Ze gebruikt daarbij voorwerpen die in het verhaal voorkomen. Nadat ze de kernwoorden heeft uitgelegd, waarbij ook de kinderen de voorwerpen vastpakken, bekijken en bespreken, neemt zij met de kinderen het verhaal een keer door. Ze laat de platen zien en vertelt samen met de kinderen het verhaal, zonder het letterlijk voor te lezen. Daarna laat ze deze kinderen het verhaal een keer bekijken op de computer. Als ze vervolgens het verhaal introduceert in de hele groep, zijn de taalzwakke kinderen goed voorbereid en kunnen ook zij goed meedoen met de boekintrodactie. Zonder deze voorbereiding zouden zij veel woorden niet begrijpen en zou de introductie voor een deel aan hen voorbij gaan.

37

Levende Boeken kunnen dus prima ingezet worden binnen een voorleescyclus volgens de uitgangspunten van de Taallijn. Daarnaast kunnen sommige titels gebruikt worden bij drie van de activiteitencycli die uitgewerkt zijn in het kader van de Taallijn.

Taallijn activiteitencyclus kleuters	Levend Boek
Hier wonen wij!	<i>De olifant en de krokodil</i> <i>Tim op de tegels</i>
Kriebelbeestjes	<i>Lieve Lieve</i>
Er was eens...	<i>De olifant en de krokodil</i>

Andere programma's

Uit het bovenstaande blijkt wel dat de Levende Boeken passen bij een flink aantal verschillende thema's. Ze kunnen dus ook goed bij andere programma's ingezet worden. Leerkrachten kunnen dat zelf bepalen met behulp van het overzicht dat is opgenomen in de bijlage.

Verwerkingsactiviteiten

Net als 'gewone' prentenboeken lenen de Levende Boeken zich voor allerlei verwerkingsactiviteiten. Tijdens deze activiteiten zijn de kinderen op een andere manier met elementen van het verhaal bezig. Het kan gaan om speelse, creatieve activiteiten, zoals het maken van een tekening of het kleuren van een kleurplaat, of om activiteiten die heel direct gericht zijn op de taalontwikkeling. Vanuit het oogpunt van taalstimulering zijn verwervingsactiviteiten belangrijk om nieuwe woorden te herhalen ('consolideren'), om nieuwe en bekende woorden in andere contexten tegen te komen en te gebruiken ('verdieping van woordbetekenissen') en om het verhaalbegrip te versterken. Afhankelijk van de aard van de activiteit kan bovendien tegelijkertijd gewerkt worden aan zaken als letterkennis of fonologisch en fonemisch bewustzijn (het kunnen opdelen van zinnen in woorden, het kunnen opdelen van woorden in lettergrepen en letters, het herkennen en kunnen toepassen van rijm).

Belangrijk is dat de leerkracht de activiteiten ook benut voor gesprekjes over het verhaal. Een tekening maken is een leuke en nuttige activiteit op zich, maar wordt nog nuttiger als de leerkracht er een gesprekje aan koppelt dat verbonden is met het verhaal. Zij kan bijvoorbeeld verschillende tekeningen met elkaar vergelijken en de kinderen daarover laten vertellen. Ook is het handig om werkjes naar aanleiding van een verhaal te verzamelen op de 'boekenmuur'. Zo blijven elementen van het verhaal voortdurend zichtbaar in de klas. De leerkracht kan daarnaar verwijzen bij het voorlezen en bij nieuwe verwerkingsactiviteiten. Ook kan zij de boekenmuur gebruiken om met de kinderen het hele verhaal nog eens terug te halen.

39

Hieronder beschrijven we een aantal verwerkingsactiviteiten die zijn uitgevoerd op de proefscholen.

Creatieve doe-activiteiten

ZELF EEN BOEK MAKEN

Als de kinderen het verhaal al wat beter kennen, kunnen zij zelf het verhaal natekenen en zo hun eigen boekje maken. Deze creatieve activiteit kan gemakkelijk gekoppeld worden aan het werken met cijfers (het nummeren van de pagina's) en letters (woorden bij de tekeningen stempelen), zoals hier is gedaan met het verhaal *Beer is op Vlinder*.

KLEURPLAAT KLEUREN

Een kleurplaat inkleuren is een eenvoudige activiteit waar de meeste kinderen veel plezier aan beleven. De leerkracht heeft de gekleurde afbeeldingen uit laten knippen en op het raam geplakt. De afbeelding van Vlinder blijft zo zichtbaar in de klas en nodigt uit om nog eens te praten over het verhaal van Beer en Vlinder.

40

KNIPPEN EN PLAKKEN

Met opa op de fiets leent zich voor allerlei activiteiten met afbeeldingen van fietsen. Deze kinderen uit groep 1 stempelen voor het eerst en mogen bij het gestempelde woord afbeeldingen van fietsen plakken.

Bij *Bolder en de boot* vinden kinderen het leuk om zelf een boot te maken.

Activiteiten met letters en woorden

WOORDEN STEPELEN

Stempelen is een effectieve manier om letterkennis te verwerven. Bij deze activiteit stempelen de kinderen een themawoord bij een afbeelding uit het verhaal *Bier is op Vlinder*. Bij het verhaal van *Met opa op de fiets* stempelen de kinderen woorden die horen bij 'fiets'.

41

WOORDEN MAKEN

Het woord 'fiets' uit *Met opa op de fiets* is bij deze activiteit de aanleiding om allerlei woorden te bedenken die beginnen met 'fiets', zoals fietsbel, fietsband, fietszadel. Juf Anneke gebruikt daarbij de kaartjes met afbeeldingen van het spel Dubbelwoord. Met behulp van de kaartjes benoemt zij eerst samen met de kinderen een aantal woorden. Daarna tekenen de kinderen de woorden bij een afbeelding van een fiets en mogen ze zelf nog nieuwe woorden bedenken.

ZELF 'ECHT' SCHRIJVEN

Sommige kinderen in groep 2 willen graag zelf 'echt' schrijven. Deze kinderen mochten de brief van Bolder aan Zep in het verhaal van *Bolder en de boot* overschrijven.

43

Activiteiten met cijfers

TELLEN EN STEMPELEN

Opa neemt steeds meer kinderen mee op de fiets. Een leuke opdracht voor de kinderen is om te tellen hoeveel kinderen er bij opa op de fiets zitten en het bijbehorende cijfer erbij te stempelen.

Werken aan verhaalbegrip

Het is de bedoeling dat de kinderen uiteindelijk de hele verhaallijn kennen en het verhaal zelfstandig kunnen navertellen. Verschillende verwerkingsactiviteiten helpen de kinderen om grip te krijgen op het verloop van het verhaal.

PLATEN OP VOLGORDE LEGGEN

Als de kinderen het verhaal al enigszins kennen is het op volgorde leggen van de afbeeldingen uit het verhaal een effectieve manier om de kinderen te helpen de verhaallijn te reconstrueren. Deze activiteit leent zich zeer goed voor interactie tussen de leerkracht en de kinderen en tussen de kinderen onderling. Als de activiteit wordt uitgevoerd in een kleine groep, kan de leerkracht veel individuele aandacht geven en kan zij goed volgen welke kinderen het verhaal goed en minder goed begrijpen.

ZELF (VOOR)LEZEN IN DE LEESHOEK

Veel kinderen hebben er plezier in om zelf het boek te pakken en het verhaal voor zichzelf te 'lezen' of 'voor te lezen' aan andere kinderen. Vaak maken ze daar zelfs de gebaren bij die ze ook de juf hebben zien maken, zoals het wijzen op letters en afbeeldingen en het laten zien van de platen aan de kinderen.

Sommige kinderen in groep twee beginnen al met het 'echte' lezen en willen soms zelf een stukje lezen uit het boek. Deze kinderen lezen een stukje tekst uit *Bolder en de boot*.

HET VERHAAL NASPELEN

Een verhaal naspelen is een manier om het verhaal zelf te beleven. De woorden uit het verhaal worden verbonden met fysieke handelingen en zo krijgt de betekenis van de woorden een extra dimensie. Omdat de verhalen van Levende Boeken geanimeerd zijn met beweging en geluid, zullen de kinderen het gemakkelijk vinden om de verhalen na te spelen.

Het naspelen kan verschillende vormen krijgen, bijvoorbeeld:

- De leerkracht leest het verhaal voor en de kinderen spelen om beurten een scène mee.
- De leerkracht geeft een groepje kinderen een afbeelding uit het verhaal (de andere kinderen zien niet welke afbeelding); het groepje gaat de scène uitbeelden die bij de afbeelding hoort en de andere kinderen raden om welke scène het gaat.

- De leerkracht leest het verhaal voor en kinderen verbeelden, op de plaats waar zij staan of zitten, de handelingen uit het verhaal. De kinderen op de foto's hieronder maken bewegingen bij het verhaal van *Bolder en de boot*, dat wordt voorgelezen door juf Ilonka.

Ouders betrekken

In discussies over educatieve stimulering van jonge kinderen gaat het vaak over het belang van een centrumgerichte aanpak (activiteiten in en vanuit een instelling) in combinatie met een gezinsgerichte aanpak (activiteiten thuis). De Levende Boeken zijn een middel bij uitstek om gecoördineerd in te zetten in de instelling (op school, maar bijvoorbeeld ook in de bibliotheek) en in het gezin. Het internet is immers in principe op elk van die plekken toegankelijk en dat maakt het mogelijk om op verschillende plekken op verschillende manieren met dezelfde activiteit bezig te zijn.

De school kan ouders op verschillende manieren bij de Levende Boeken betrekken. Zij doet er goed aan om de ouders in ieder geval in te lichten over de Levende Boeken, bijvoorbeeld via de schoolnieuwsbrief of met een berichtje op de website van de school. Voor sommige ouders is dat al voldoende om er zelf ook iets mee te gaan doen. Voor andere ouders is een meer actieve benadering nodig, bijvoorbeeld via een persoonlijk gesprekje in de klas of op de ouderavond. De school kan de ouders wijzen op de verschillende mogelijkheden die zij hebben om samen met hun kind iets met de Levende Boeken te doen.

47

Prentenboek voorlezen

De school kan de ouders aanraden om het prentenboek dat in een bepaalde periode als Levend Boek wordt bekeken in huis te halen, via de bibliotheek of de boekhandel, en dat geregeld aan hun kind voor te lezen. Veel ouders vinden het gek om een boek herhaald voor te lezen, maar dat is juist goed voor de taalontwikkeling. Zo'n advies is dus heel nuttig voor de ouders. Ook is het raadzaam om ouders erop te wijzen dat het goed is om met hun kind over het verhaal te praten. En als kinderen zelf een opmerking maken over het verhaal, dan kan de ouder daar gerust op ingaan. Veel ouders denken dat voorlezen inhoudt dat de ouder het verhaal opleest terwijl het kind zwijgend luistert. Daar is op zich niets op tegen, maar voor de taalontwikkeling is het beter om ook over het verhaal te praten – voor, tijdens en na het voorlezen. Het verhaal en de karakters komen zo meer tot leven en het kind gaat vanzelf woorden uit het verhaal gebruiken.

Levende Boeken bekijken op de computer

De school kan ouders ook wijzen op de mogelijkheid om zelf een abonnement te nemen op Levende Boeken. Het thuis werken met Levende Boeken heeft als voordeel dat het geluid thuis over de boxen gespeeld kan worden. Daardoor is het mogelijk om samen het verhaal te volgen. Het is leuk en leerzaam om samen te praten over de vragen die worden gesteld en te bedenken wat het juiste antwoord zal zijn.

De Levende Boeken hebben bovendien een extra voordeel voor ouders die bang zijn dat zij zelf niet goed kunnen voorlezen, bijvoorbeeld omdat zij het Nederlands niet goed beheersen. Voor deze ouders zijn de Levende Boeken een uitstekende voorleeshulp, die hun bovendien de kans geeft om zelf meer te leren van de Nederlandse taal. Dat de ouders bij het praten over de vragen een andere taal gebruiken is geen enkel bezwaar. Ze kunnen beter goed met hun kinderen praten in hun moedertaal, dan gebrekkig in het Nederlands. Ook dat is een nuttig advies dat scholen aan ouders kunnen geven.

Levende Boeken kijken op televisie

De KRO heeft in het voorjaar van 2006 en 2007 Levende Boeken uitgezonden onder de programmamaanam 'Mijn Mooiste Prentenboek', dat onderdeel is van het kleutermagazine 'KRO's Kindertijd'. Het ging hierbij om versies met alleen het verhaal, zonder vragen van Joris. Het programma, dat werd uitgezonden om 8.00 uur en om 17.00 uur, werd goed bekeken. Ouders kunnen het Levende Boek op televisie samen met hun kind bekijken en na afloop over het verhaal praten. Een nadeel van de televisie is dat de kijker het verhaal niet zelf kan kiezen, waardoor het moeilijker wordt om het kijken thuis af te stemmen op het kijken op school.

Het is goed mogelijk dat de KRO de Levende Boeken opnieuw op televisie gaat uitzenden.

Levende Boeken in de bibliotheek

Het is goed als de school ouders erop wijst dat zij in de bibliotheek de prentenboeken kunnen lenen die hun kind als Levende Boeken op de computer heeft gezien. De school kan eventueel een bibliothecaris vragen een presentatie te houden voor de ouders (op school of in de bibliotheek), waarbij ze de ouders ook breder informeert over de bibliotheek en over interactief voorlezen. Bovendien kunnen ook bibliotheken een abonnement nemen op Levende Boeken, zodat de Levende Boeken ook in sommige bibliotheken te zien zullen zijn. Zoals eerder gesteld, is herhaling van groot belang voor de taalontwikkeling, dus het is heel goed als kinderen op school, thuis en in de bibliotheek dezelfde verhalen zien. Kinderen vinden die herhaling heerlijk.

Meer contact met ouders

Levende Boeken zijn een aantrekkelijk medium om ouders (meer) bij het voorlezen te betrekken. Als de leerkracht weet dat ouders thuis met hun kind met Levende Boeken bezig zijn, dan is het goed als zij de ouders bevestigt in die ondersteunende rol. Het is voor ouders motiverend om te zien dat wat zij thuis doen iets te maken heeft met wat er op school gebeurt. Dit is bovendien een goede aanleiding om meer algemeen over de taalontwikkeling van het kind te praten en om de ouders bijvoorbeeld tips te geven over voorlezen en bibliotheekgebruik.

Balans

Uit de voorgaande hoofdstukken blijkt wel dat het een vergissing is om te denken dat Levende Boeken het voorlezen van het prentenboek overbodig maken. Alle leerkrachten op de drie proefscholen gebruikten de Levende Boeken in combinatie met het prentenboek. Levende Boeken verrijken het werken met prentenboeken zoals dat tegenwoordig gewoonlijk gebeurt in basisscholen.

Samengevat zou je kunnen stellen dat op school bij het voorlezen drie factoren, goed in balans, elk hun eigen bijdrage leveren aan de taalontwikkeling van kinderen:

1 de leerkracht

De leerkracht biedt een bredere context voor het voorlezen door de keuze voor een thema en een daarbij passend boek, zij kiest de kernwoorden, legt onbekende woorden uit en helpt de kinderen het verhaal te begrijpen. In de interactie met de kinderen is er veel ruimte voor de eigen inbreng van kinderen. Vanuit het kind gezien biedt het interactief voorlezen door de leerkracht de gelegenheid om zelf vragen te stellen en eigen ervaringen en indrukken in te brengen bij het praten naar aanleiding van het verhaal.

2 het prentenboek

Het prentenboek zelf is belangrijk voor de boekoriëntatie, het verkennen van het verhaal, het ontwikkelen van letterkennis en het stimuleren van leesplezier. Met het prentenboek bij de hand leren kinderen hoe een boek in elkaar zit, dat je een boek van voor naar achter leest, dat je Nederlandse zinnen van links naar rechts leest, dat een boek een kaft heeft, dat er afbeeldingen en tekst in staan en dat die met elkaar te maken hebben. Ook leren ze dat letters iets betekenen en dat een groepje letters een woord vormt. Sommige letters leren ze al herkennen. Met het boek in de hand kunnen kinderen zelfs net doen alsof ze al echt kunnen lezen, zoals grote mensen. En sommigen kunnen dat ook al echt. Het prentenboek maakt het ook mogelijk om een verhaal helemaal in eigen tempo te verkennen en als dat nodig is ook nog eens terug te bladeren om te kijken hoe iets ook weer precies zat. En ten slotte stimuleert het hanteren van een prentenboek het plezier in het lezen van boeken.

3 het Levende Boek

Het Levende Boek maakt het mogelijk om een verhaal zo vaak te beleven als je maar wilt. Die herhaling is enorm belangrijk voor kinderen die moeite hebben met het verhaal en met de nieuwe woorden. Bovendien versterken de bewegende beelden, de geluidseffecten en de muziek het woordbegrip en het verhaalbegrip. Vanuit het kind gezien is het bekijken van een Levend Boek vooral kijkplezier: ze vinden het heerlijk om helemaal op te gaan in het verhaal en tegelijkertijd het 'spel' met de vragen van Joris te spelen.

Een kijkje in de keuken

[door Ellen Loykens]

Levende Boeken staan niet op zich, maar maken deel uit van het platform www.bereslim.nl, waarop ook andere geavanceerde ICT-toepassingen voor kinderen worden aangeboden. Bereslim is een website voor jonge kinderen, ouders en leerkrachten. De site biedt naast Levende Boeken nog andere leuke en leerzame spellen. Bovendien biedt Bereslim ouders en leerkrachten de kans meer zicht te krijgen op de leer- en taalontwikkeling van jonge kinderen.

Bereslim is een platform dat wordt ontwikkeld door Molendrift (pedagogische inhoud) en Ordina (ICT), in samenwerking met Het Woeste Woud (creatieve vormgeving), Marijke Klompmaker (illustraties) en John Croezen Cartoons (animaties). Hieronder beschrijven we in grote lijnen wat het platform aanbiedt.

Levende Boeken: meer mogelijkheden

De serie Levende Boeken is uitgebreid met de volgende mogelijkheden voor in de klas:

- Speelmaatjes Jep en Joris onderbreken het verhaal af en toe voor een vraag. Als het kind het antwoord niet weet, krijgt het extra hulp van Jep en Joris. De hulp is zo gemaakt, dat ze wordt afgestemd op het spelgedrag van het kind. Door deze hulp worden zowel de taalontwikkeling als adequaat taakgedrag gestimuleerd.
- De leerkracht kan de functie 'meten' of 'vrij spelen' inschakelen. Bij de functie 'meten' bepaalt de leerkracht de boekkeuze en registreert het systeem de spelresultaten. Zo kan de leerkracht de resultaten van ieder kind en van de gehele groep nauwkeurig volgen. Het systeem maakt ook een analyse van de spelresultaten. De analyse richt zich op de taalontwikkeling en het leergedrag van het kind. Passend bij de analyse krijgt de leerkracht handelingssuggesties.
- Als de leerkracht de functie 'vrij spelen' inschakelt, kan ieder kind zelf kiezen welk Levend Boek het bekijkt. Het kind kan bovendien kiezen tussen het boek met vragen en het boek zonder vragen.

Samenslim: spellen om goed leergedrag te stimuleren

De Samenslim-spellen zijn bedoeld voor kinderen van drie tot vijf jaar. De spellen stimuleren kinderen om probleempjes uit het dagelijks leven op te lossen. De kinderen krijgen daarbij hulp van 'speelmaatjes'. In de spelletjes wordt een uitgekiende combinatie van beeld, geluid en aanwijzingen gebruikt.

Letters in Beweging: voorbereiding op het lezen in groep 3

Kleuters uit groep 1 en 2 spelen dit spel met hun eigen naam of een ander vertrouwd woord zoals 'mama'. De kinderen ontdekken spelenderwijs dat die woorden bestaan uit lettertekens en dat die tekens samenhangen met klanken. Dit is de belangrijkste eerste stap naar het leren lezen en schrijven in groep drie.

Wetenschappelijk onderzoek

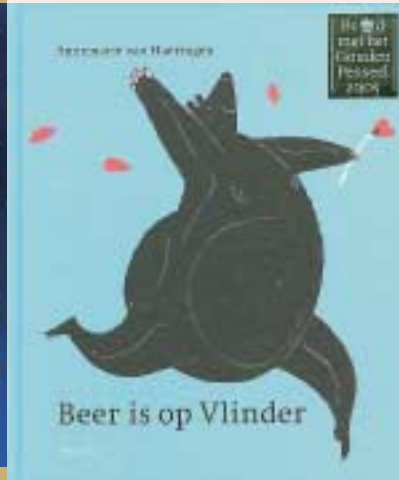
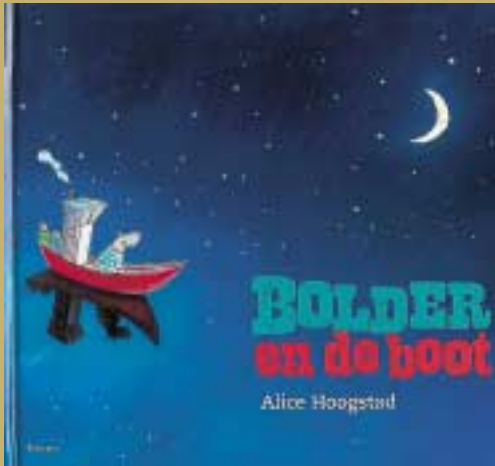
Behalve dat Bereslim leuk en leerzaam is voor kinderen en ouders, wordt het platform ook gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van computergebruik op de ontwikkeling van jonge kinderen. Alle spellen op het platform worden uitgebreid en onderbouwd door wetenschappelijk onderzoek: Adriana Bus, van de Universiteit Leiden, doet onderzoek naar Levende Boeken en Letters in Beweging in relatie tot de ontluikende geletterdheid bij jonge kinderen; Paul van Geert, van de Rijksuniversiteit Groningen, onderzoekt de invloed van de Samenslim-spellen op het leergedrag van jonge kinderen.

Door dit onderzoek kunnen de Levende Boeken en de spellen op de site van Bereslim in de toekomst nog effectiever worden gemaakt.

BIJLAGE

Overzicht van Levende Boeken

Bolder en de boot – Alice Hoogstad (uitgeverij Pimento)

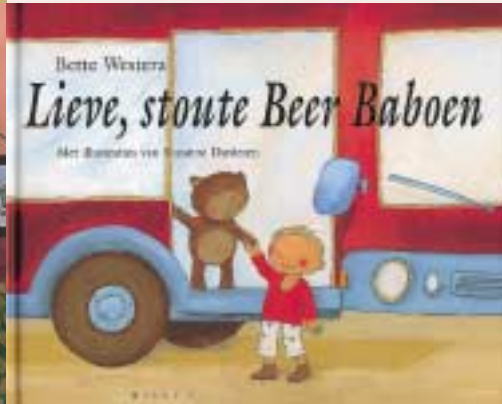
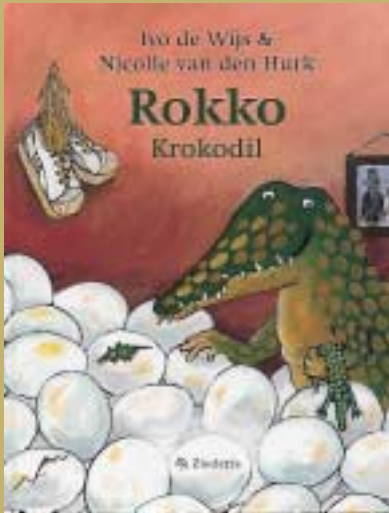
De hond Bolder maakt zijn boot klaar voor een grote reis. Hij vertelt zijn vriend Zep wat hij allemaal zal tegenkomen op die reis. Maar hij neemt zoveel spullen mee aan boord, dat zijn boot vast blijft zitten aan de bodem. Daarom pakt hij de roeiboot en vaart naar een eiland. Het is er stil en Bolder mist Zep. Hij schrijft Zep een brief, waarin hij zegt dat hij morgen terugkomt. **THEMA'S:** reizen, vriendschap, varen

Beer is op Vlinder – Annemarie van Haeringen (uitgeverij Leopold)

Beer is gek op Vlinder, maar is te verlegen om dat te zeggen. Hij schildert harten op bomen, zingt een lied, plukt bloemen, breit een jas en bouwt een huis voor Vlinder, maar Vlinder is er helemaal niet blij mee. Boos slaat Beer het huis in elkaar en steekt het in brand. De rookwolken hebben de vorm van harten. Eindelijk snapt Vlinder wat Beer wilde zeggen. **THEMA'S:** verliefd zijn, dieren

- Met opa op de fiets** – Stefan Boeren & Marja Meijer (uitgeverij Clavis)
 Opa gaat fietsen met Gitta. Onderweg komen ze nog een heleboel andere kinderen tegen. Allemaal mogen ze mee op de fiets. Dan krijgt de fiets een lekke band. De kinderen halen een kar en trekken opa en de fiets naar huis. Daar krijgen ze een ijsje van oma, terwijl opa in slaap valt.
 THEMA'S: verkeer, buiten
- Tim op de tegels** – Tjibbe Veldkamp & Kees de Boer (uitgeverij van Goor)
 Tim mag van papa buiten spelen, als hij maar op de tegels blijft. Tim gaat op een stapel stoeptegels zitten. Als de stratenmakers hem eraf willen halen zegt hij dat hij op de tegels moet blijven. Vanuit zijn raam ziet papa hoe Tim achterop een vrachtwagen wordt meegenomen. Tim blijft op de tegels, ook als de tegels in de haven aan boord van een schip worden gehesen. Papa wil Tim redden, maar hij valt in het water. Tim hijst hem aan boord. 'Dat komt ervan als je niet op de tegels blijft!' zegt hij.
 THEMA'S: verkeer, beroepen

Rokko Krokodil – Ivo de Wijs & Nicolle van den Hurk (uitgeverij Ziedleris)
 Rokko is enig kind en wordt flink verwend. Dan zeggen zijn ouders dat hij broertjes en zusjes gaat krijgen. Eerst is Rokko blij, want met veel broertjes en zusjes wordt er vast niet meer op hem gelet en kan hij doen waar hij zin in heeft. Dan bedenkt hij dat het helemaal niet leuk is als je niet meer meetelt en hij loopt weg. Maar buiten wordt het steeds kouder en natter en Rokko gaat toch maar terug naar huis. Zijn ouders zijn blij dat hij terug is en als de eieren uitkomen vindt Rokko die kleintjes toch wel heel leuk.
 THEMA's: gezin, alleen zijn, herfstweer, groot en klein, dieren

Lieve, stoute Beer Baboen – Bette Westera & Suzanne Diederer (uitgeverij Hillen)
 Willem Wout gaat met moeder en zijn Beer Baboen naar de winkel om kleren te passen. Baboen moet plassen en gaat kijken op de speelgoedafdeling. Mama komt Willem Wout halen om naar huis te gaan. Als ze bijna de bus in stappen, ontdekt Willem Wout dat hij Baboen kwijt is. Na lang zoeken vinden ze hem slapend in de poppenwieg.
 THEMA's: kleding, winkel, knuffel

Lieve Lieve – Milja Praagman (uitgeverij Lannoo)

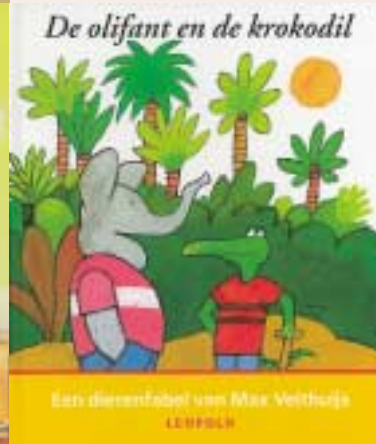
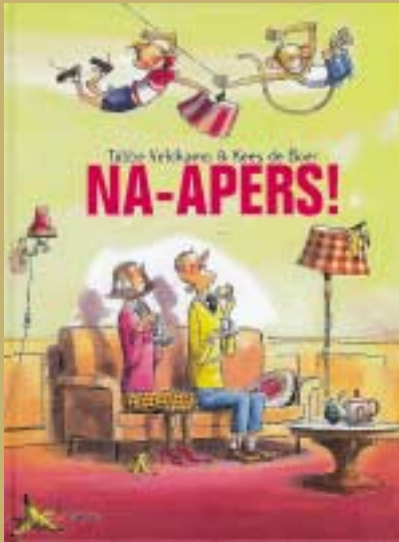
Lieve het lieveheersbeestje heeft thuis alles met stippen. Bor de tor komt op bezoek en samen dansen ze, drinken ze bessensap en eten ze stippentaart. 'Alles heeft hier stippen', zegt Bor. 'Alles behalve jij, jij bent anders', zegt Lieve. Ze schrikt er zelf van, want ze is juist gek op Bor. Als Bor weg is besluit Lieve dat ze het anders moet aanpakken. Bor staat de volgende dag voor een gesloten deur. Hij denkt dat Lieve hem niet meer wil zien omdat hij geen stippen heeft. Vlinder Splinter helpt hem aan mooie stippen. Als hij weer aanbelt bij Lieve, heeft Lieve een verrassing voor hem: ze heeft zichzelf helemaal groen geverfd. Ze moeten allebei lachen en dansend in de regen krijgen ze hun eigen uiterlijk weer terug.

THEMA's: insecten, verliefd zijn, anders zijn

Kleine Kangoeroe – Guido van Genechten (uitgeverij Clavis)

Kleine Kangoeroe wordt te groot om in mama's buidel te blijven zitten, maar ze wil er niet uit. Mama Kangoeroe probeert haar kind te interesseren voor de mooie buitenwereld van vlinders, olifanten, vogels, apen en giraffen, maar Kleine Kangoeroe wil toch bij mama blijven. Totdat er een andere kleine kangoeroe aan komt springen, die erg op haar lijkt. 'Kom je mee?' vraagt hij. En ze gaat achter hem aan, de wijde wereld in.

THEMA's: dieren, opgroeien, groot en klein

Na-apers! – Tjibbe Veldkamp & Kees de Boer (uitgeverij Lannoo)

Jaap krijgt nieuwe burens: een apenfamilie. Ze spelen samen naar hartelust. Ondertussen zijn de oppassers van de dierentuin op zoek naar ontsnapte apen. Jaap doet alsof hij van niets weet. Jaaps ouders willen kennismaken met de nieuwe burens. Jaap leert de apen nette manieren, maar als ze binnen zijn, slingeren ze al gauw door het huis. Als de oppassers aanbellen zitten de apen netjes op de bank en slingeren Jaap en zijn ouders door de kamer. De oppassers nemen het gezin mee. De directeur ziet direct dat dat een vergissing is en laat ze weer vrij.

THEMA'S: dieren, burens, manieren

De olifant en de krokodil – Max Velthuis (uitgeverij Leopold)

De olifant heeft een mooi huis, maar hij vindt het te klein. De krokodil zegt dat zijn eigen huis juist te groot is en stelt voor om van huis te ruilen. De olifant stemt in, maar ontdekt tot zijn schrik dat zijn nieuwe huis niet meer dan een vervallen kippenhok is. Omdat de krokodil weigert de ruil ongedaan maken, bedenkt de olifant een list. Hij doet alsof hij een schat bij zijn nieuwe huis aan het opgraven is. Als de krokodil dat ziet, wil hij direct zijn huis weer terug. Hij doet alsof hij ziek is van heimwee naar zijn oude huis. De olifant geeft hem graag zijn huis weer terug.

THEMA'S: huis, verhuizen, vriendschap, fabel, dieren

Colofon

Tekst

Kees Broekhof – Sardes
Hans Cohen de Lara – Sardes
Ellen Loykens – Molendrift
(hoofdstuk 8)

fotografie

Kees Broekhof
Hans Cohen de Lara
Reyer Boxem (pagina 54)

Vormgeving

Bureau Op Stand – Den Haag
(www.bureau-opstand.nl)

Drukwerk

Drukkerij Wilco – Amersfoort

Met dank aan basisscholen

De Prinsehaghe – Den Haag
Maria Bernadette – Leidschendam
De Venser – Diemen

De afbeelding van Rokko op pagina 16 is afkomstig uit het Levende Boek *Rokko Krokodil*, van Ivo de Wijs & Nicolle van den Hurk, en is gebruikt met toestemming van uitgeverij Ziedaris, Rotterdam.

De afbeelding van de stoeptegels op pagina 17 is afkomstig uit het Levende Boek *Tim op de tegels*, en is gebruikt met toestemming van uitgeverij Van Goor, Houten.

Levende Boeken zijn geanimeerde digitale prentenboeken. De prentenboekverhalen worden tot leven gebracht met bewegende beelden, stemmen, geluidseffecten en muziek. Bovendien zijn Levende Boeken interactief: af en toe wordt het verhaal onderbroken en wordt aan de kijker een vraag gesteld. Het kind antwoordt door op een afbeelding te klikken.

Kinderen ervaren een Levend Boek als een tekenfilm van het verhaal dat de juf heeft voorgelezen. Ze vinden het heerlijk om een verhaal meerdere keren te bekijken en hebben plezier in het beantwoorden van de vragen.

Levende Boeken zijn een nieuwe toepassing van ICT voor het onderwijs in groep 1 en 2. Onderzoek laat zien dat geanimeerde prentenboeken effectief zijn voor het stimuleren van de taalontwikkeling van kinderen, met name het ontwikkelen van de woordenschat en het verhaalbegrip.

Dit boek beschrijft de ervaringen van drie proefscholen die met Levende Boeken hebben gewerkt. Na een korte inleiding over de werking van Levende Boeken laten de auteurs aan de hand van praktische voorbeelden zien hoe Levende Boeken ingepast kunnen worden in het taalonderwijs. Ook de (mogelijke) rol van de ouders komt aan bod.

Een nuttig en praktisch boek voor onderbouwleerkrachten, directies, schoolbegeleiders, bibliothecarissen en ouders.

